

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ

BASIC PRINCIPLES OF REGULATION OF INTERNATIONAL SECURITY AND WARFARE: A RETROSPECTIVE OF FORMATION

Стаття присвячена дослідженню історичної еволюції та основоположних принципів, які сформували регулювання міжнародної безпеки та ведення війни. У ній проаналізовано ключові етапи розвитку міжнародних норм, таких як Гаазька та Женевська конвенції, а також створення таких інституцій, як Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй. Особливу увагу приділено впливу договорів, зокрема Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та переговорів про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, які мали на меті збалансувати інтереси національної безпеки та глобальної стабільності. У дослідженні підкреслено вирішальну роль міжнародного права у зменшенні жорстокості війни та забезпеченні глобального миру і безпеки. Розглянуто принципи *jus ad bellum* та *jus in bello*, які визначають умови, за яких держави можуть вдаватися до війни, та регулюють ведення бойових дій відповідно. Принципи досліджувалися у зв'язку з їх кодифікацією в міжнародних угодах та застосуванням у сучасних конфліктах. Принципи суверенітету, невтручання та колективної безпеки також були розглянуті як наріжні камені міжнародного правопорядку, що забезпечують нормативну основу для застосування сили та підтримання миру. У статті визначено виклики у застосуванні цих принципів в умовах нових загроз, таких як кібервійна та недержавні актори.

Визначено основні регуляторні рамки, які стосуються сучасних загроз, включаючи тероризм і використання новітніх технологій у війні. Критично оцінено роль Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та Таллінського посібника у розробці норм протидії фінансуванню тероризму та кібервійни. У дослідженні підкреслено необхідність адаптації міжнародної правової бази для вирішення складних питань, пов'язаних з новими технологіями, транснаціональними загрозами та асиметричними конфліктами. Така адаптація є життєво важливою для збереження актуальності та ефективності управління міжнародною безпекою.

Доведено необхідність постійного розвитку та інновацій в рамках міжнародної нормативно-правової системи для усунення прогалин у правозастосуванні та управлінні новими загрозами. Були надані рекомендації щодо зміцнення універсальних угод, посилення механізмів правозастосування і розробки чітких стандартів для нових сфер, таких як штучний інтелект і автономна зброя. Були окреслені майбутні напрямки досліджень з акцентом на міждисциплінарних підходах до забезпечення надійності міжнародного правопорядку в підтримці глобального миру і безпеки.

Ключові слова: міжнародна безпека, регулювання ведення війни, колективна безпека,

міжнародне право, асиметричні конфлікти, глобальні загрози, права людини.

The article examines the historical evolution and fundamental principles that have shaped the regulation of international security and warfare. It analyses the key stages in the development of international norms, such as the Hague and Geneva Conventions, as well as the creation of institutions such as the League of Nations and the United Nations. Particular attention is paid to the impact of treaties, such as the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons and the Strategic Arms Reduction Treaty, which sought to balance the interests of national security and global stability. The study emphasises the crucial role of international law in reducing the horrors of war and ensuring global peace and security.

The principles of *jus ad bellum* and *jus in bello*, which define the conditions under which states may resort to war and regulate the conduct of hostilities, are considered. The principles are studied in relation to their codification in international agreements and application in modern conflicts. The principles of sovereignty, non-intervention and collective security were also considered as cornerstones of the international legal order, providing a normative framework for the use of force and peacekeeping. The article identifies the challenges in applying these principles in the context of new threats, such as cyber warfare and non-state actors.

The author identifies the main regulatory frameworks that address contemporary threats, including terrorism and the use of new technologies in warfare. The role of the Financial Action Task Force on Money Laundering and the Tallinn Manual in the development of regulations to combat the financing of terrorism and cyber warfare is critically assessed. The study emphasises the need to adapt the international legal framework to address the complexities of new technologies, transnational threats and asymmetric conflicts. Such adaptation is vital for maintaining the relevance and effectiveness of international security governance.

The author proves the need for continuous development and innovation within the international legal and regulatory system to address gaps in law enforcement and management of new threats. Recommendations were made to strengthen universal agreements, enhance enforcement mechanisms and develop clear standards for new areas such as artificial intelligence and autonomous weapons. Future areas of research were outlined, with a focus on interdisciplinary approaches to ensuring the reliability of the international legal order in maintaining global peace and security.

Key words: international security, regulation of warfare, collective security, international law, asymmetric conflicts, global threats, human rights.

УДК 355.404.52:351.746.1(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.46>

Качмар Б.М.

к. юрид. н.,
доцент кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Інститут безпеки
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»
ORCID ID: 0009-0004-0287-6994

Тимошенко О.О.

к. екон. н.,
директор,
Фінансова компанія «Онлайн Фінанс»
ORCID ID: 0009-0001-8227-8772

Актуальність теми дослідження.

Актуальність теми дослідження обумовлена глибокою значущістю для сучасного глобального управління, миробудівництва та вирішення конфліктів. Еволюційний характер викликів міжнародній безпеці, включаючи геополітичну напруженість, недержавні актори, кібервійни та розповсюдження зброї масового знищення, вимагає глибокого розуміння принципів, які історично регулювали війну та безпеку. Розглядаючи ретроспективу формування цих принципів, дослідження висвітлює, як основоположні правові та етичні норми сформували сучасні міжнародні відносини та врегулювання конфліктів.

Мінлива динаміка глобальної взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, коли традиційні системи безпеки піддаються випробуванню асиметричними загрозами і новими технологіями. У дослідженні підкреслюється необхідність перегляду і зміцнення міжнародних угод та інститутів для ефективного протистояння новим формам війни і загрозам безпеці. Крім того, результати дослідження є внеском у дискурс про міжнародне гуманітарне право, пропонуючи розуміння того, як можна зберегти баланс між державним суверенітетом і колективною безпекою, захищаючи при цьому права людини під час конфліктів.

У світлі триваючих конфліктів і зростаючої глобальної нестабільності розуміння історичної еволюції цих принципів дає дорожню карту для вдосконалення існуючих регуляторних механізмів. Дослідження має не лише академічне значення, але й важливе для політиків, юристів-практиків та міжнародних організацій, що займаються забезпеченням глобального миру та безпеки. Поєднуючи історичний контекст із сучасними викликами, дослідження прокладає шлях до більш надійного та адаптивного підходу до регулювання міжнародної безпеки та ведення війни.

Метою дослідження є аналіз історичної еволюції та основоположних принципів, які сформували регулювання міжнародної безпеки та ведення війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз свідчить про зростаючу увагу науковців до проблем регулювання міжнародної безпеки та ведення війни. Дослідження науковців акцентується на увазі до еволюції правових норм, ролі міжнародних інституцій, таких як ООН, і впливів новітніх технологій на сучасні конфлікти (Миколаєнко Я. Ю., Винокур І. С., Шевчук В. В., Крушинський В. Ю., Манжолла В. А., Толстов С. В., Hu Qian, Knox Claire Connolly, Карусу Naim, Камчатний М. В.). Особлива увага приділяється принципам *jus*

ad bellum і *jus in bello*, питанням протидії кібервійнам, тероризму та забезпеченню балансу між суверенітетом держав і колективною безпекою.

Основний зміст дослідження. Огляд ретроспективи регулювання ведення війни та міжнародної безпеки свідчить про поступову, але значну еволюцію норм, механізмів і правових рамок, спрямованих на пом'якшення жаків конфліктів і створення основи для глобальної стабільності. Перші спроби врегулювати ведення війни можна простежити до прийняття Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, які стали основоположним моментом у кодифікації законів і звичаїв війни. Ці конвенції встановили принципи ведення бойових дій, захисту цивільного населення та гуманного поводження з військовополоненими, тим самим створивши прецеденти міжнародного гуманітарного права [1]. Женевські конвенції, започатковані в 1864 році і розширені в наступні десятиліття, ще більше інституціоналізували ці принципи, підкресливши нейтральний статус медичного персоналу і необхідність захисту поранених і хворих під час збройних конфліктів, незалежно від їхньої приналежності.

У міжвоєнний період виникла Ліга Націй - амбітна, але, зрештою, обмежена спроба створити систему колективної безпеки, спрямовану на запобігання майбутнім конфліктам через діалог, арбітраж і взаємну оборону. Нездатність Ліги Націй запобігти початку Другої світової війни підкреслила її структурну слабкість, проте вона заклала концептуальну основу для створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році. Статут Організації Об'єднаних Націй, наріжний камінь сучасного міжнародного права, закріпив принципи суверенітету, ненападу та колективних дій проти загроз миру, що стало трансформаційним кроком в управлінні міжнародною безпекою.

Паралельно з інституційними змінами з'явилася низка договорів і угод, які стали ключовими інструментами для вирішення конкретних безпекових проблем. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї NPT [2], прийнятий у 1968 році, мав запобігти розповсюдженню ядерної зброї, сприяти роззброєнню і сприяти мирному використанню ядерної енергії. Аналогічно, договори про контроль над озброєннями, такі як Договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь SALT [3] і Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань СТВТ [4], відображали узгоджені зусилля, спрямовані на стримування ескалації мілітаризації під час Холодної війни. Всі ці події підкреслюють постійний пошук балансу між інтересами національної безпеки і колек-

тивною глобальною стабільністю, що формує сучасний ландшафт регулювання міжнародної безпеки.

Принципи регулювання міжнародної безпеки та ведення війни ґрунтуються на системі, покликаній забезпечити баланс між законним застосуванням сили, захистом державного суверенітету та імперативом захисту людської гідності під час збройних конфліктів. Серед основоположних принципів - *jus ad bellum*, що регулює умови, за яких держави можуть вдаватися до війни, та *jus in bello*, що визначає правила поведінки під час воєнних дій [5]. Дані принципи разом гарантують, що ініціювання конфлікту і його подальше переслідування відповідають встановленим правовим і етичним нормам, тим самим пом'якшуючи руйнівні наслідки війни.

Принципи *jus ad bellum* підкреслюють обмежувальні умови, за яких держави можуть легітимно вступати у війну, насамперед як захід самооборони або з дозволу компетентного міжнародного органу, такого як Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Заборона агресивної війни закріплена у статті 2(4) Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка зобов'язує держави утримуватися від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Цей принцип доповнюється статтею 51 Статуту, яка визнає невід'ємне право на індивідуальну або колективну самооборону в разі збройного нападу за умови, що про заходи, вжиті в цьому контексті, негайно повідомляється Раді Безпеки. Взаємозв'язок між цими положеннями гарантує, що застосування сили залишається крайнім засобом, який підлягає суворому правовому та інституційному контролю.

Доповнюючи правила, що регулюють ініціювання конфлікту, принципи *jus in bello* регулюють ведення бойових дій з метою обмеження непотрібних страждань і захисту тих, хто не бере участі у бойових діях. Принципи, кодифіковані в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них, включають розрізнення комбатантів і некомбатантів, заборону невибіркових нападів і принцип пропорційності, який вимагає, щоб шкода, заподіяна військовими діями, не перевищувала очікуваної військової переваги. Норми підкріплюються міжнародним звичаєвим правом, яке зобов'язує всі сторони конфлікту, незалежно від того, чи є вони підписантами конкретних договорів, тим самим створюючи універсальний стандарт поведінки у збройних конфліктах.

Принципи суверенітету, невтручання та колективної безпеки слугують наріжними

каменями міжнародного правопорядку, формуючи нормативну базу для застосування сили та підтримання миру. Суверенітет, сформульований у Вестфальському мирі та підтверджений у сучасному міжнародному праві, лежить в основі права держав управляти своїми внутрішніми справами без зовнішнього втручання, забезпечуючи таким чином територіальну цілісність і політичну незалежність націй. Невтручання, як наслідок суверенітету, забороняє державам втручатися у внутрішні справи інших, тим самим зберігаючи автономію і самовизначення народів. Колективна безпека, навпаки, відображає визнання того, що загрози миру і безпеці в одному регіоні можуть мати глобальні наслідки, що вимагає скоординованої реакції міжнародного співтовариства [6]. Принцип закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй, який уповноважує Раду Безпеки вживати колективних заходів, включно із застосуванням сили, для усунення загроз міжнародному миру і безпеці.

Гуманітарні принципи ведення війни є ще одним важливим аспектом нормативно-правової бази, що зосереджується на захисті людської гідності та полегшенні страждань під час збройних конфліктів. Принципи глибоко вкорінені в концепції гуманності, яка прагне обмежити наслідки війни, захищаючи тих, хто не бере або більше не бере участі в бойових діях. Заборона зброї, яка спричиняє непотрібні страждання, захист культурних цінностей, піклування про поранених і хворих є одними з ключових гуманітарних принципів, кодифікованих у міжнародному гуманітарному праві. Встановлення нейтральних зон, регулювання поведінки з військовополоненими і заборона репресій проти цивільного населення ще більше демонструють прихильність до забезпечення дотримання найвищих стандартів прав людини і гуманітарних міркувань при веденні бойових дій.

Інтеграція цих принципів у міжнародно-правову базу відображає комплексний підхід до врегулювання конфлікту, що передбачає усунення як його причин, так і наслідків. Врівноважуючи право держав на самооборону із зобов'язанням захищати людське життя і гідність, ці принципи підкреслюють подвійну мету - підтримання міжнародного порядку і пом'якшення страждань, спричинених війною. Їх постійна актуальність перед обличчям нових викликів, таких як кібервійна, недержавні актори і асиметричні конфлікти, підкреслює необхідність їх суворого застосування і періодичної адаптації для того, щоб вони залишалися ефективним інструментом сприяння миру і безпеці в сучасному світі.

Еволюція міжнародної нормативно-правової бази, що регулює питання безпеки та ведення війни, була позначена значними віхами, кожна з яких відображала складнощі свого часу та необхідність адаптивного реагування на нові загрози. Розвиток подій після Другої світової війни заклав основу сучасного міжнародного права та інституцій, спрямованих на сприяння глобальному миру і безпеці. Заснування Організації Об'єднаних Націй у 1945 році символізувало трансформаційний момент, коли міжнародна спільнота прагнула запобігти повторенню катастрофічних конфліктів шляхом створення системи, орієнтованої на колективну безпеку, як це сформульовано в Статуті ООН. Створення таких інституцій, як Міжнародний суд ООН і прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році, ще більше підкреслило прихильність до міжнародного порядку, заснованого на правилах [7]. Зусилля, спрямовані на регулювання застосування сили, як це видно з Женевських конвенцій 1949 року та Конвенції про геноцид 1948 року, підкреслили пріоритетність гуманітарних принципів після широкомасштабних звірств.

Під час холодної війни біполярний геополітичний ландшафт вимагав стратегій і домовленостей, спрямованих на зменшення ризику прямої конфронтації між наддержавами, а також на врегулювання регіональних конфліктів і маріонеткових війн. Контроль над озброєннями став центральною темою, а такі угоди, як Переговори про обмеження стратегічних наступальних озброєнь і Договір про протиракетну оборону, слугували ключовими механізмами для обмеження розповсюдження ядерної зброї і стримування ескалації гонки озброєнь [8]. Доктрина взаємного гарантованого знищення діяла як засіб стримування, а такі ініціативи, як Нарада з безпеки і співробітництва в Європі та її Гельсінські угоди, наголошували на заходах з розбудови довіри та правах людини як інструментах зменшення напруженості. Незважаючи на ці зусилля, період характеризувався постійними викликами, включаючи дестабілізуючий вплив проксі-війни, ідеологічну поляризацію та появу нових технологій озброєнь.

У сучасну епоху міжнародна нормативно-правова база розширилася, щоб протистояти новим загрозам, таким як тероризм, кібервійна та поширення недержавних акторів. Антитерористичні заходи, особливо після терактів 11 вересня 2001 року, призвели до прийняття численних резолюцій і конвенцій, спрямованих на боротьбу з фінансуванням тероризму, транснаціональною злочинністю

та поширенням екстремістських ідеологій. Створення таких інституцій, як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей FATF, і прийняття таких документів, як Глобальна контртерористична стратегія, відображають узгоджені зусилля, спрямовані на подолання багатогранної природи тероризму [9]. Аналогічно, поява кібервійни спонукала до розробки норм і угод, в тому числі Таллінського посібника з міжнародного права, застосовного до кібервійни, метою якого є застосувати чинне міжнародне право до цифрової сфери [10]. Зусилля, спрямовані на вирішення проблеми використання автономної зброї і штучного інтелекту в конфліктах, ще більше підкреслюють необхідність постійної адаптації правової бази з урахуванням технологічного прогресу.

Незважаючи на ці досягнення, міжнародна нормативно-правова база стикається зі значними викликами і критикою, особливо щодо її здатності відповідати складнощам сучасної війни. Прогалини в правовій базі зберігаються, а такі проблеми, як відсутність загальноприйнятих визначень тероризму і кіберагресії, ускладнюють застосування міжнародних норм. Відсутність зобов'язуючих угод щодо нових технологій, таких як штучний інтелект і автономна зброя, ще більше підкреслює обмеженість існуючих норм у протидії сучасним загрозам. Опора на добровільне дотримання і необов'язковий характер багатьох міжнародних документів посилюють ці проблеми, оскільки держави зберігають значну свободу дій в інтерпретації і застосуванні правових зобов'язань.

Питання правозастосування є ще однією важливою сферою занепокоєння, оскільки ефективність міжнародних норм часто залежить від готовності держав дотримуватися їх і забезпечувати їх виконання. Відсутність надійних механізмів притягнення порушників до відповідальності в поєднанні з політичними обмеженнями, з якими стикаються такі інституції, як Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, підриває довіру до нормативно-правової бази та її ефективність. Вибіркове правозастосування та використання права вето постійними членами Ради Безпеки ще більше підриває довіру до системи, створюючи відчуття упередженості та несправедливості.

Технологічний прогрес і поширення недержавних акторів додали нових вимірів проблемам регулювання війни і безпеки. Стрімкий розвиток кіберпотужностей, безпілотних літальних систем та інших технологій подвійного призначення випередив здатність міжнародного права надавати чіткі і всеосяжні

вказівки щодо їх використання. Недержавні актори, в тому числі терористичні організації, приватні військові компанії і транснаціональні злочинні мережі, діють поза традиційними державоцентричними рамками, що ускладнює зусилля з притягнення їх до відповідальності і регулювання їхніх дій. Асиметрія сучасних конфліктів, коли недержавні актори використовують технологічні інновації для того, щоб кинути виклик державній владі, ще більше підкреслює неадекватність існуючих правил у вирішенні питань сучасної динаміки безпеки.

Зазначені виклики вимагають переоцінки та посилення міжнародної нормативно-правової бази для забезпечення її актуальності та ефективності перед обличчям нових загроз, що еволюціонують. Усуваючи прогалини в правовій базі, вдосконалюючи механізми правозастосування та адаптуючись до технологічних і геополітичних змін, міжнародне співтовариство має працювати над створенням більш надійної системи, здатної сприяти миру і безпеці у світі, що стає дедалі складнішим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз принципів і механізмів, що регулюють міжнародну безпеку і ведення війни, демонструє важливість надійної правової бази, здатної відповідати як на історичні, так і на сучасні виклики. Еволюція міжнародних норм, від ранніх гуманітарних конвенцій до сучасних рамок, що стосуються кібервійни та боротьби з тероризмом, підкреслює динамічний характер регуляторних зусиль у відповідь на мінливий ландшафт глобальних загроз. Незважаючи на значні досягнення, зберігаються значні прогалини та обмеження, зокрема, у застосуванні міжнародного права, регулюванні нових технологій та управлінні діяльністю недержавних суб'єктів, що в сукупності підриває ефективність існуючих механізмів у забезпеченні сталого миру і безпеки.

Майбутні дослідження мають бути зосереджені на визначенні ефективних механізмів забезпечення дотримання міжнародних норм у багатополлярному світі, вивченні наслідків технологічного прогресу для принципів *jus ad bellum* і *jus in bello*, а також на дослідженні ролі регіональних організацій у доповненні глобальних зусиль. Крім того, поглиблені дослідження впливу нетрадиційних акторів у сучасних конфліктах і перетину міжнародного права з новими сферами, такими як космічна безпека та інформаційна війна, забезпечили б цінну інформацію для просування принципів регулювання. Звертаючись до цих важливих

аспектів, подальші дослідження можуть сприяти розвитку всеосяжної і адаптивної системи, яка підтримує міжнародну безпеку і верховенство права в глобальному середовищі, що стає дедалі складнішим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 179–181. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4741/1/%D0%93%D0%90%D0%90%D0%97%D0%AC%D0%9A%D0%86%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%92%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%87%201899%20%D0%A2%D0%90%201907%20%D0%A0%D0%A0..pdf>
2. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. *ООН; Договір, Міжнародний документ від 01.07.1968*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
3. Strategic Arms Limitation Talks (SALT), 1969–1972. *Office of the Historian, U.S. Department of State*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/salt#:~:text=Nixon%20and%20Soviet%20General%20Secretary,nuclear%20missiles%20in%20their%20arsenals.>
4. Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT). *Preparatory Commission*. URL: <https://www.ctbto.org/our-mission/the-treaty>
5. Jus ad bellum and jus in bello. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/jus-ad-bellum-and-jus-bello>
6. Винокур І. С., Шевчук В. В. Система міжнародної (колективної) безпеки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 26. С. 5–10. URL: https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35826/Vinokur_Shevchuk.pdf
7. Міжнародні відносини та світова політика : підручник. кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський ; за ред. В. А. Манжолі. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 863 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika.pdf
8. Толстов, С.В. (2021) Європейська стратегія США за часів «холодної війни». *Проблеми війни і миру в історії країн світу: збірник наукових праць*. За заг. ред. С.В. Толстова. с. 12-35. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/5120/>
9. Hu, Q., Knox, C. C., & Kapucu, N. (2014). What have we learned since September 11, 2001 A network study of the Boston Marathon bombings response. *Public Administration Review*, 74(6), 698–712. URL: <https://www.jstor.org/stable/24029494>
10. Камчатний М. В. Талліннський посібник з міжнародного права, застосовного до кібервійни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 45, Т. 2. С. 152–158. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34156>